

Формування мовної компетенції майбутнього вчителя-словесника в контексті функціонально-комунікативного підходу до вивчення сучасної української літературної мови

У статті з'ясовано місце і роль функціонально-комунікативного підходу до вивчення сучасної української літературної мови в формуванні мовної компетенції майбутніх філологів у світлі сучасних вимог до фахової підготовки спеціалістів.

Ключові слова: мовна компетенція, мовленнєва компетенція, функціонально-комунікативна компетенція, мовнокомунікативна професійна компетенція, функціонально-комунікативний підхід, системний підхід, мовна особистість.

Сьогодення висуває нові вимоги до фахової підготовки спеціалістів усіх рівнів, що й передбачає формування професійної компетенції як обов'язкової передумови успішної реалізації особистості в сучасному світі. Людина повинна володіти комплексом професійно зорієнтованих знань, умінь і навичок, необхідних для успішного виконання професійних обов'язків та самореалізації. У світлі цього зростають вимоги й до мовно-мовленнєвої підготовки спеціаліста, адже «оволодіння основами будь-якої професії розпочинається із засвоєння певної суми загальних і професійних знань, а також оволодіння основними засобами розв'язання професійних завдань» [5, с. 170], що й передбачає належний рівень сформованості професійно зумовленого мовлення. Це є важливою складовою фахової підготовки спеціалістів усіх напрямків, а особливо майбутніх учителів, зокрема словесників, для яких слово є й основним знаряддям праці, і «засобом розв'язання професійних завдань».

Загальні проблеми фахової, зокрема мовно-мовленнєвої, підготовки майбутніх учителів-словесників стали предметом дослідження лінгводидактів (М. Вашуленко, Л. Скуратівський, Л. Паламар, Т. Донченко, К. Климова, В. Каліш та ін) протягом останніх десятиліть, про що свідчать матеріали науково-практичних конференцій, публікації в фахових журналах „Українська мова і література в школі”, „Дивослово”, „Початкова школа” тощо.

Останнім часом значно активізувалися наукові розвідки, що стосуються питань формування професійної компетенції фахівця в цілому та мовної компетенції майбутнього вчителя зокрема (О. Горошкіна, Т. Донченко, І. Дроздова, С. Караман, К. Климова, Л. Мацько, О. Семенов та ін.): дослідники аналізують проблеми фахової підготовки майбутніх учителів-словесників у контексті сучасних вимог до професійної підготовки фахівця.

Тому в сучасному світі актуальними є дослідження теоретичних засад поняття компетентності як здатності кваліфіковано виконувати професійну діяльність, що містить набір знань, навичок і ставлень та дає змогу особистості ефективно діяти або виконувати певні функції, спрямовані на досягнення стандартів у професійній галузі або певній діяльності [4, с. 8-9], і мовної компетенції як системи комунікативних умінь, навичок та установок, реалізація яких і є передумовою успішного комунікативного процесу.

Мовна компетенція, яка визначається загальноприйнятими мовними нормами, зокрема орфоепічними, лексичними, словотворчими, граматичними, стилістичними [2, с. 3], безпосередньо пов'язана з мовленнєвою компетенцією, що «охоплює систему мовленнєвих знань і вмінь, потрібних для спілкування в різних видах мовленнєвої діяльності» [1, с. 4], і в єдності вони є складовими поняття мовнокомунікативної професійної компетенції сучасного вчителя-філолога, що, на думку К. Климової визначається як «сукупність вимог, що включає: 1) систематизовані знання про мову як найвище надбання цивілізації; 2) знання правил мовного спілкування; 3) знання норм сучасної української літературної мови, уміння і навички оптимального використання цих знань у професійному спілкуванні, спроможність до рефлексії, розвинуте «чуття мови»; 4) уміння і навички правильної побудови зв'язних текстів, зумовлених потребами професійної комунікації; 5) уміння користуватися інформаційно-довідковими джерелами для українськомовного самонавчання і самовдосконалення» [3, с. 38-39]. Пропоновані вимоги можуть бути покладені й в основу поняття мовнокомунікативної професійної компетенції сучасного вчителя-філолога з урахуванням того, що українське слово є знаряддям і засобом його професійної діяльності, а отже, визначені вимоги є актуальними й повинні якнайповніше реалізуватися й у професійній сфері майбутніх учителів-філологів, на що й необхідно орієнтувати вивчення лінгвістичних дисциплін, які становлять підґрунтя для формування професійно зумовленого мовлення.

Метою нашої наукової розвідки є дослідження того, як здійснюється формування мовної компетенції майбутнього вчителя-словесника в контексті функціонально-комунікативного підходу до вивчення сучасної української літературної мови як провідної лінгвістичної дисципліни, свідоме засвоєння якої повинно бути підпорядковано формуванню мовної особистості, здатної досконало володіти усіма мовними засобами в різних мовленнєвих ситуаціях і бути справжнім фахівцем у своїй сфері діяльності.

Фахова підготовка майбутнього вчителя-словесника складається, передусім, із відповідної мовної та мовленнєвої компетентності, що повинні стати основою формування мовної особистості, без чого не можливо уявити повноцінного фахівця.

Завданням фахової підготовки студентів вчителів є формування вчителя, здатного творчо працювати і навчати цьому своїх учнів, чому і сприяє реалізація функціонально-комунікативного підходу в процесі вивчення мови. «Функціонально-комунікативний метод навчання є тим основним методом, що допомагає засвоїти мову як засіб спілкування на основі практичного застосування мовного матеріалу, розширення і поглиблення пізнавальних здібностей студентів» [6, с. 12], «бо він передбачає доцільне використання мови, що вивчається, вибір прийомів, способів подання матеріалу і зміст» [6, с. 27].

Мовна компетенція, що є складовою поняття мовнокомунікативна компетенція, нас цікавить із позицій вивчення лінгвістичного матеріалу, який повинен стати основою подальшого спілкування на всіх рівнях – як при виконанні професійних обов'язків, так і в приватному спілкуванні. Учитель-словесник, який сам бездоганно володіє лінгвістичним матеріалом та досконало послуговується мовними нормами, може стати взірцем для учнів та оточуючих;

його правильне та бездоганне мовлення повинно стати прикладом для наслідування.

Підготовка таких спеціалістів повинна ґрунтуватися на формуванні в майбутніх учителів стійких теоретичних знань і відповідних умінь та навичок їх реалізації в професійній діяльності, що здійснюється, передусім у процесі вивчення курсу сучасної української літературної мови як основної навчальної дисципліни, вивчення якої формує в студентів систему лінгвістичних знань, а також сприяє виробленню умінь і навичок їх успішної реалізації в подальшій професійній діяльності, адже головне завдання курсу – на основі здобутків сучасного мовознавства „забезпечити фахову підготовку з сучасної української літературної мови, допомогти студентам оволодіти її нормами, сформувані в них міцні навички культури усного й писемного мовлення” [8, с. 1], а отже, й сприяти формуванню мовної особистості. Вивчення курсу передбачає системне засвоєння студентами усіх без винятку розділів, що сприятиме виробленню в них загальноприйнятих мовних норм, як-от: орфоепічних, лексичних, словотворчих, граматичних, стилістичних – стане основою формування мовної компетенції майбутнього вчителя-філолога. Але цього замало, адже для вчителя недостатньо лише володіти лінгвістичним матеріалом, на що нас орієнтує системний підхід до вивчення мови, що сьогодні, на жаль, часто становить основу наших навчальних програм, які є дещо застарілими в контексті сучасних вимог до фахової підготовки майбутніх спеціалістів [8]. У практиці роботи вищої школи актуальним є поєднання системного підходу з функціонально-комунікативним, що передбачає не лише ґрунтовне вивчення лінгвістичного матеріалу, а й свідоме його застосування в практиці мовленнєвої діяльності, адже усвідомлення місця й ролі лінгвістичних одиниць, особливостей їх функціонування в мовленнєвій діяльності, на що нас орієнтує функціонально-комунікативний підхід, сприяє формуванню мовної особистості, здатної досконало володіти усіма мовними засобами в різних мовленнєвих ситуаціях.

Застосування функціонально-комунікативного підходу до вивчення сучасної української літературної мови якраз і сприяє формуванню мовної та мовленнєвої компетенцій майбутнього вчителя-словесника, який повинен володіти теоретичним матеріалом, з одного боку, та вміти застосовувати ці знання на практиці, тобто безпосередньо в комунікативних процесах. Адже останнім часом усе більше уваги звертається не лише на вивчення окремих лінгвістичних одиниць і явищ, а й на усвідомлення специфіки їх функціонування у мовленні; це й передбачає функціонально-комунікативну спрямованість у навчанні мови, адже мова як засіб спілкування функціонує в дії, тобто в мовленні.

Недаремно С. Караман виділяє як окремий різновид компетенцій функціонально-комунікативну, що характеризується сформованими вміннями й навичками використовувати мовні засоби в «межах певного стилю» [2, с. 6], тобто відповідно до ситуації спілкування, а саме це і є провідним принципом реалізації функціонально-комунікативного підходу до вивчення сучасної української літературної мови.

Професійна діяльність вчителя-словесника орієнтована, передусім, на досягнення комунікативної мети, реалізація якої здійснюється в результаті мовленнєвої діяльності: учитель щось повідомляє сам та отримує (тобто

сприймає) певну інформацію. Формою викладу такої інформації є текст, саме на роботу з текстом як синтаксичною одиницею найвищого рівня організації, що передбачає свідоме використання лінгвістичного матеріалу й чітке розуміння специфіки функціонування мовних одиниць в практиці мовленнєвої діяльності, й повинно бути орієнтоване вивчення курсу сучасної української літературної мови, як і інших лінгвістичних дисциплін.

Формування мовної особистості майбутнього вчителя-словесника, що здійснюється засобами лінгвістичних дисциплін, необхідно розглядати в єдності мовної та мовленнєвої компетенції, що, у свою чергу, підпорядковується поняттю комунікативної професійно орієнтованої компетенції як «системи знань, умінь і навичок, потрібних для ефективного спілкування» [7, с. 21].

Навчання мови – цілеспрямований процес, в якому взаємодіють викладачі і студенти вищих навчальних закладів, як, до речі, учителі й учні в середніх навчальних закладах. Саме під керівництвом викладача студенти не лише вивчають мову, а й у процесі науково-пізнавальної діяльності розвивають активність, самостійність, творчі здібності, тобто формують мовнокомунікативну компетентність майбутнього фахівця-словесника.

Упровадження в практику викладання на філологічних факультетах вищих навчальних закладів основних принципів функціонально-комунікативного підходу до вивчення сучасної української літературної мови, зокрема на матеріалі лексики і фразеології, довело доцільність та ефективність пропонованої роботи: студенти експериментальних груп показали значно вищий рівень сформованості відповідних лексико-фразеологічних умінь і навичок порівняно зі студентами контрольних груп.

Література

1. Донченко Т. Мовленнєвий розвиток як науково-методична проблема / Тамара Кузьмівна Донченко // Дивослово. – 2006. – № 5. – С. 2-5.
2. Караман С. Методика навчання української мови в гімназії: Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закладів освіти / С. Караман. – К.: Ленвіт, 2000. – 272 с.
3. Климова К. Я. Теорія і практика формування мовнокомунікативної професійної компетенції студентів нефілологічних спеціальностей педагогічних університетів: Монографія / К. Я. Климова. – Житомир: ПП «Рута», 2010. – 560 с.
4. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи / за заг. ред. О. В. Овчарук. – К.: К.І.С., 2004. – 112 с.
5. Кретьова О. І. Проблема професійного мовлення соціального працівника у контексті його професіоналізму / О. І. Кретьова // Актуальні проблеми професійної підготовки фахівців соціальної роботи в Україні і за рубежом : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 5–6 травня 2003 р., Ужгород / заг. ред. І. В. Козубовської, І. І. Миговича. – Ужгород: Мистецька лінія, 2003. – С. 168-171.
6. Паламар Л. М. Функціонально-комунікативний принцип формування мовної особистості: Автореф. дис....д-ра пед. наук / Л. М. Паламар. – К., 1997. – 45 с.

7. Радкевич-Винницький Я. Етикет і культура спілкування: Навч. посіб. / Я. Радкевич-Винницький. – 2-ге вид. перероб. і доп. – К.: Знання, 2006. – 292 с.
8. Сучасна українська літературна мова: Програма для студентів спеціальності 2102 „Українська мова і література” філологічних факультетів педагог. інститутів УРСР / уклад. А. Грищенко, П. С. Дудик. – К., 1988. – 36 с.

Янчук Н. В. Формирование языковой компетенции будущего учителя-языковеда в контексте функционально-коммуникативного подхода к изучению современного украинского литературного языка

В статье определяется место и роль функционально-коммуникативного подхода к изучению современного украинского литературного языка в формировании языковой компетенции будущих филологов в свете современных требований к профессиональной подготовке специалистов

Ключевые слова: языковая компетенция, речевая компетенция, функционально-коммуникативная компетенция, языковокоммуникативная профессиональная компетенция, функционально-коммуникативный подход, системный подход языковая личность.

Yanchuk N. V. Forming of Linguistic Competence of Future Philologist teacher in Context of Functional Communicative Approach to the Study of Modern Ukrainian Literary Language

In the article the place and role of the functional communicative approach to the study of the modern Ukrainian literary language in shaping the language competence of future philologists in the light of the modern requirements to the professional training of specialists are cleared up.

Key words: linguistic competence, speech competence, functional communicative competence, linguistic communicative professional competence, functional communicative approach, system approach, linguistic personality.